

▼ cultura

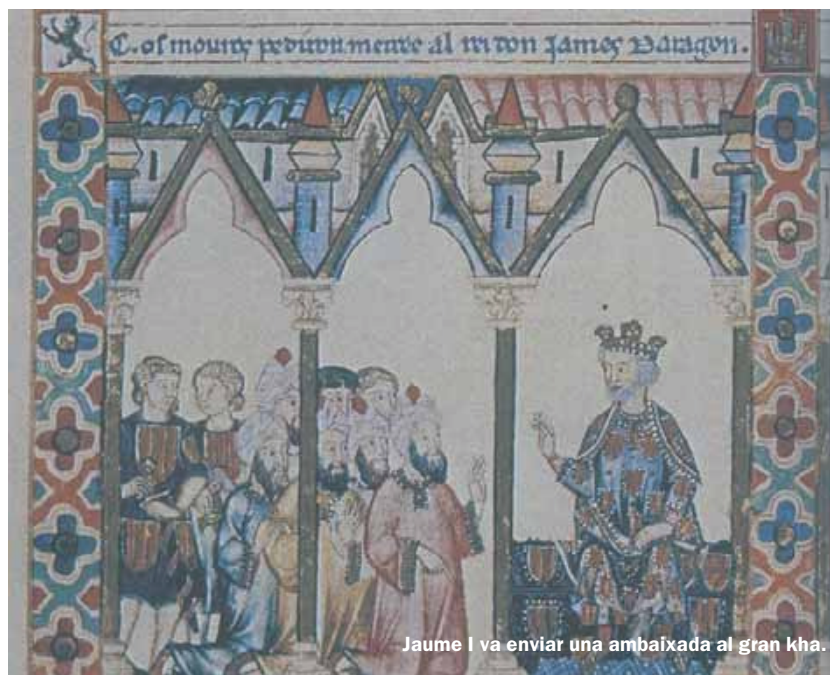
L'enigma de Marco Polo (i 2)

La restauració de la història

En aquest article reprenem el fil del reportatge publicat en el número anterior de CANVI sobre l'adulteració textual del llibre de Marco Polo. Ara mostrem les duplicitats i concomitàncies que hi ha entre el viatger i ambaixador novel·lesc i el personatge històric Jaume Alarich

JORDI BILBENY

Contràriament al que es pensa, Marco Polo no va escriure el seu llibre en cap llengua itàlica, i menys encara en venecià. El medievalista francès Jacques Heers explica en el seu llibre *Marco Polo*: “Durant molt de temps es mantingué entre els erudits la tradició de Ramusio, que el *Devisement* fou escrit primerament en llatí. Més endavant sorgí la teoria d'una primera versió en italià, en llengua vulgar, tot i que de cap manera no seria el dialecte venecià sinó el toscà, malgrat que el manuscrit italià més antic que es conserva és a Florència”. Afegeix que són “molt poques les obres o manuals que presenten el *Devisement* com a quelcom essencialment francès, del nord de França”, però que “aquesta traducció en francès del nord, en llengua d'oïl, és tan sorprenent a primera vista, que ningú no se n'ocupa o, en qualsevol cas, s'esmenta com una anomalia o incongruència”. I acaba reblant que, “de tota manera, l'anterioritat de la

Jaume I va enviar una ambaixada al gran kha.

El text primitiu del llibre és en un francès macarrònic, ple de faltes, llacunes i alteracions, carregat d'italianismes, escrit per un copista que no sabia el que escrivia

versió francesa no ofereix cap dubte: ho demostrà plenament el 1827 l'erudit italià Comte Baldelli Boni en la presentació de la seva edició". De llavors fins avui, tots els entesos diuen que la llengua del llibre és el francès. Un francès un pèl macarrònic, carregat d'italianismes, la qual cosa ha fet que es cregués que el llibre es va escriure en un inexistent "françoitalià".

Però el que a mi em sorprèn encara més és que la versió més antiga que es conserva en italià no prové de cap manuscrit en aquesta llengua, sinó d'una pessima traducció del francès, en què el traductor "demostra una incapacitat total de penetrar el sentit del text". És a dir, que no hi ha cap manuscrit en la llengua de Marco Polo, sinó que tots deriven d'un text francès també molt poc escrupolós, carregat d'italianismes. En aquest sentit, l'historiador italià Luigi Foscolo Benedetto ha parlat amb vehemència "de la nul·lilitat literària i la incapacitat professional del primer copista de la versió francesa", plena de faltes, llacunes, alteracions i retallades. El professor de Cambridge A. C. Moule ha indicat que el text ha estat escrit "per un escrivà que no sabia el que escrivia". I Philippe Ménard, responsable d'una nova edició crítica del text francès, ens aporta que li ha calgut "procedir a una operació quirúrgica important per donar sentit" a certs passatges, on "el text françoitalià és aberrant" i "profundament alterat". Així, no dubta gens ni mica que el manuscrit francès "ha estat precedit almenys d'una altra còpia". Ara bé, era una còpia també en francès o en una altra llengua?

Com que, segons ell, "el copista era ignorant de la llengua francesa i, sens dubte, poc curós, i les faltes comeses no només revelen greus modificacions de contingut sinó que indiquen, sobretot, que

Eudòxia, àvia de Jaume I, princesa bizantina.

L'agost del 1307 Polo va lliurar el seu llibre a Tibaut de Cepoy, que era el cap de la Companyia Catalana dels almogàvers

l'escrivà ha copiat coses que no comprenia, sense pretendre corregir ni reescriure el text", em sembla evident que hauríem de ser davant d'un original en una llengua que no és la francesa. Però quina?

Algunes versions ens parlen al pròleg que la primera còpia del text la va dur a França "monsieur Tibaut, cavalier de Cepoy", que la va rebre directament el 1307 del mateix Marco Polo. Però el fet cert és que, des de l'estiu del 1307, Tibaut de Cepoy era el cap de la Gran Companyia Catalana dels almogàvers. Per què l'autor, si era venecià, l'havia triat a ell? O potser no era venecià i per aquesta raó no va escriure el llibre en aquesta

llengua? I si fos català i per aquesta raó fes arribar l'obra als dipositaris del poder català a Orient? Això explicaria d'una banda l'enigma multiseccular de la llengua en què va ser escrit l'original perdut dels viatges i, de retruc, aportaria una gran llum al fet que la primera còpia fos duta a França per Tibaut de Cepoy, que tot i estar al servei de la Gran Companyia Catalana, era vassall de Carles d'Anjou. També ho explicarien, evidentment, el nombre ingent de catalanades del text francès —que són tingudes per inexplicables o són preses, atesa la semblança immensa, per italianismes— i les irregularitats del text italià que porten directament al català i que requerien un estudi a part.

Però, llavors, si són certes les meves conjectures, qui va poder ser aquest català que, sortint d'Europa i després d'entrevistar-se amb el Papa, va recórrer el regne croat de Jerusalem, Constantinoble, Armènia i va arribar a la cort del gran kha? N'ha quedat algun rastre històric?

Sorprèn moltíssim que els mateixos anys que Marco Polo diu que el seu pare va tornar de la cort del kha de Pèrsia, l'Infant Pere rebí, el 1265, uns llegats armenis, Jaume I envià ambaixadors a Armènia i, l'any següent, segons J. N. Hillgarth, "estava en contacte amb el rei cristià d'Armènia, l'emperador bizantí i el khan tàrtar Abaga". Això s'explica perquè, en aquesta època, el soldà Baibars havia amenaçat el reialme armeni. El rei Hethum I d'Armènia va demanar ajuda als mongols. Aquests i Bizanci tenien una aliança militar, reforçada pel casament del Kha Abaga amb Maria Paleologuina, filla natural de l'emperador Miquel VIII Paleòleg.

Llavors, com que "Jaume d'Aragó es convertí en l'interlocutor privilegiat de Miquel Paleòleg a Occident", davant dels interessos

de França i el Papat d'ocupar l'Imperi Bizanti, el rei català havia esdevingut, alhora, una peça clau en l'engranatge de l'aliança grecomongòlica. L'arribada, el febrer del 1267, d'ambaixadors del gran kha a la cort catalana de Perpinyà en seria la culminació política. El rei Jaume explica amb deteniment al *Llibre dels Fets*: “Mentre era a Toledo, ens vingué un missatge que Jaume d'Alarig, que era nostre, i nós l'havíem enviat al rei dels tàrtars, havia vingut d'allà i ens aportava un bon missatge; i amb ell venien dos tàrtars, homes honrats, però l'un era més honrat i tenia major poder”. Després de comentar-ho al seu gendre, el rei de Castella, i que aquest li desaconsellés el suport militar, el rei Jaume escriu: “Que era cosa vera i certa que el fet era gran, i cap rei que fos deçà el mar no tingué paria ne amor amb aquells tàrtars: l'una, que de poc temps ençà havia començat llur poder; l'altra, que ells no enviaren mai cap missatge a cap rei de cristians, perquè tinguessin llur amor, fora de nós. I puix que a nós havien enviat missatge senyaladament, entre els altres, semblava obra de Déu, que ell volia encomanar això a nós, que nós ho féssim; i puix que ell ho volia, nós, ni per respecte ni per temor de la nostra persona ni per molt que ens hagués de costar, no li defugiríem que nós aquesta cosa no provéssim amb tot el nostre poder”.

És a dir, Jaume I és plenament conscient que és l'únic rei d'Occident que pactarà una aliança políticomilitar amb el gran kha. Temps enrere li va enviar un ambaixador, que ara tornava amb dos missatgers mongols, per tancar el pacte i fermar un croada conjunta per a la conquesta del Sant Sepulcre. Sembla que l'ambaixada dels tàrtars a la cort catalana deuria tenir un cert ressò entre les elits del país, ja que dos mongols són es-

Tant Marco Polo com Jaume Alarich fan d'ambaixadors a la cúria papal al mateix any.

culpits –segons m'ho fa veure Ferran Margarit– al claustre del monestir de Ripoll. Acte seguit, el rei es va desplaçar a València, on narra el monarca: “Ens vingué Jaume Alaric amb els tàrtars i un altre missatger de Grècia. I ens digueren de part del gran kha, que era rei dels tàrtars, que ell tenia intenció d'ajudar-nos; i que vinguéssim a Alaias o a un altre lloc, i que ell eixiria a nós, i per la seva terra trobaríem allò que hauríem menester; i així podríem amb ells ensemes conquerir el Sepulcre. I deia que ell ens proveiria de ginys i ens proveiria de conduit”.

Segons Ernest Marcos, “com a resposta, Jaume d'Aragó ordenà a un ciutadà de Perpinyà, el merca-

der Jaume Alarich, que acompanyés els enviats d'Abaqa fins a Pèrsia per tractar en nom seu amb el sobirà mongol l'afer que aquest li proposava: la participació del monarca català en una empresa conjunta a Terra Santa contra els mamelucs d'Egipte. Amb aquesta iniciativa comença, doncs, de debò la història de la croada catalana a Palestina”.

Així, Jaume I comença les relacions diplomàtiques per assegurar-se alhora el suport del Papa, que rep també, d'altra banda, un llegat mongol. Segons Marcos, hom ha pensat que el llegat mongol “és el mateix dignatari que portà quatre mesos abans al Rosselló la proposta de col·laboració

Jaume I és conscient de ser l'únic rei d'Occident que pactarà una aliança políticomilitar amb el gran kha. Alarich torna a Perpinyà amb dos ambaixadors mongols

militar d'Abaga. En estreta relació amb aquest fet, s'ha suggerit també que el qui s'endugué a Tabriz la lletra del pontífex era Jaume Alarich, el mercader de Perpinyà encarregat de negociar directament amb l'il-khan en nom de Jaume d'Aragó”.

Els paral·lismes entre un personatge de novel·la anomenat Marco Polo i que, segons els entesos, no es correspon amb la història, i el nostre Jaume Alarich són colpidors. Per començar, Polo viatja amb dos parents (el pare i un oncle) i Alarich, amb dos embaixadors mongols. Els Polo arriben d'un viatge a l'Àsia el 1269 i preparen el següent, que serà al cap de dos anys, després d'aconseguir un guiatge papal. Alarich torna d'una ambaixada a la cort del gran kha i al cap de dos anys, el 1269, obtinguts el permisos del Papa, s'embarca de tornada cap al país dels tàrtars en l'expedició dels croats a Terra Santa.

Diversos passatges del text de Marco Polo ens presenten aquest com a missatger del gran kha, ambaixador, diplomàtic, desimbolt en tasques de govern. El fet ha cridat l'atenció de Heers, que escriu: “Marco Polo apareix com un home de la cort, apassionat per la cultura de la cort mongol i l'organització de l'Estat” i que “els interessos de l'autor no coincideixen amb els d'un negociant”. Segons ell, “realment, *Les Meravelles* no és el llibre propi d'uns comerciants, sinó d'un funcionari vinculat a l'estat i dedicat a servir-lo”. I ho acaba d'arrodonir dient que el seu periple “formava part d'una sèrie de missions d'indole diplomàtica” i que els tres viatgers, “evidentment, formaven part d'una ambaixada”. Però es dona el cas que l'única ambaixada coneguda documentalment i històrica, en els mateixos anys, és la de Jaume Alarich.

Veiem també que Marco Polo

és a Acre, la capital del regne croat, i a Jerusalem, i d'aquí passarà a Armènia, on es relaciona amb el rei Hethum, abans de desplaçar-se finalment cap a la cort del kha. Doncs bé: Jaume Alarich desembarca a Acre, amb les naus croades, on el trobem descrit com a “plenipotenciari de la Corona d'Aragó davant de l'il-khanat” i on continua acompanyat dels ambaixadors mongols. I veiem, alhora, que els contactes de Marco Polo són exactament els mateixos que els dels aliats polítics del rei Jaume. Per això, doncs, no ens hauria de sobtar que el llibre de Marco Polo deixi ben explícit que “el gran kha envià moltes ambaixades al Papa, al rei de França i al rei d'Espanya”, que no és altre que el monarca català.

A més a més, sabem que el rei Jaume I i Miquel VIII Paleòleg

Jaume I i el gran kha eren parents, cosa que possibilitava que un ambaixador reial pogués viure a la cort mongol i ser tractat pel kha com un dels seus homes d'estat

Dos mongols esculpits al monestir de Ripoll.

eren parents. Ambdós descendien d'un avantpassat comú: l'emperador de Bizanci Joan II Commè, la néta del qual, Eudòxia Commè, va ser l'àvia materna del rei català. Roger Alier ha ressenyat que “per això els reis catalans descendien de la casa imperial de Bizanci”. Llavors, atès que el kha Abaga era el gendre de l'emperador Miquel, i que Miquel i Jaume eren parents, el monarca català també estava emparentat amb el gran kha, cosa que possibilitava que un ambaixador reial pogués viure a la cort mongol i ser tractat pel kha com un dels seus ambaixadors, diplomàtics i homes d'Estat. Els mateixos càrrecs que tenia Jaume Alarich. ■